

UNES NOTÍCIES REFERIDES A MALLORCA D'IBN 'ABD AL-MUN'IM AL-HIMYĀRĪ

CATALINA VANRELL BERGA

A continuació presentam la traducció del fragment referit a Mallorca que IBN ABD AL-MUN'IM AL-HIMYĀRĪ (m. 1494) escriu en el seu *Kitāb al-Rawd al-Mi'tar fī Khabar al-Aktār*,¹ un dels més importants diccionaris geogràfics escrits en llengua àrab.

Lévi-Provençal és el responsable del seu descobriment i de la seva publicació amb el nom de *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fī habar al-aktār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyarī* l'any 1938. L'autor, ABŪ 'ABD ALLĀH MUḤAMMAD IBN ABĪ 'ABD ALLĀH MUḤAMMAD IBN ABĪ MUḤAMMAD ALLĀH IBN 'ABD AL-MUNIM B. 'ABD AL-NŪR AL-HIMYĀRĪ, és un personatge gairebé desconegut del qual tan sols sabem que procedia del Magrib i que va ser juriconsult [faqīh], cadí i assessor o notari [ĀDIL].

Aquest text no era completament desconegut abans de la publicació del 1938, ja en el 1657 és esmentat en el *Kashf al-zunūn* de ḤĀYYĪ KHALĪFA on apareix amb el títol d'*al-Rawd al-mi'tar fī Akhbār al-Aktār* com a obra d'un 'ABD ALLĀH MUḤAMMAD B. MUḤAMMAD B. MUḤAMMAD AL-HIMYĀRĪ Que va morir l'any 1494.

Lévi-Provençal va suggerir que aquest es tractava del mateix treball que ell havia descobert. El que sorprèn és que ḤĀYYĪ KHALĪFA llista després d'*al-Rawd al-mi'tar fī Akhbār al-Aktār* una altra obra amb el mateix títol. ḤĀYYĪ KHALĪFA només ens informa del nom de l'autor d'aquest segon text: al-ṣaykh al-'umda ABŪ 'ABD ALLĀH MUḤAMMAD B. MUḤAMMAD B. 'ABD ALLĀH B. 'ABD AL-MUN'IM. Davant aquest fet, Lévi-Provençal arriba a la conclusió que hi degué haver dues redaccions del *Kitāb al-Rawd al-Mi'tar* escrites en dos moments diferents per dos membres de la família d'IBN 'ABD AL-MUN'IM AL-HIMYĀRĪ una primera, desapareguda, escrita a final del segle XIII i una segona redacció de l'any 1461 a la qual pertany el fragment que presentam.

¹ IBN ABD AL-MUN'IM AL-HIMYĀRĪ: *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fī habar al-aktār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyarī*, ed. i trad. LÉVI-PROVENÇAL, Leiden, 1938, 188-191.

MAYŪRQA

“És una illa al Mar de l'Estret [AL-BAḤR AL-ZUQĀQĪ] Bugia [BUYĀYA] li és paral·lela pel Sud, des de la costa nord-africana i entre ambdues hi ha tres maÿra.² Des del Nord, Barcelona [BARSALŪNA], del país [BILĀD] d'Aragó [ARGŪN], és a una maÿra. A l'Est, entre [Mallorca] i una de les seves illes, Menorca [MINŪRQA], hi ha una maÿra per mar d'unes quaranta milles. A l'Est de Mallorca es troba Sardenya [SARDĀNIYA], entre ambdues hi ha dues maÿra³ per mar. A l'Oest té l'illa d'Eivissa [YĀBISA], les separa una maÿra per mar, de setanta milles. Mallorca és la mare d'aquestes dues illes [MINŪRQA i YĀBISA] i aquestes són les seves filles⁴ que li envien el seu tribut [KHARĀY] La longitud de Mallorca d'Oest a Est és de setanta milles i la seva extensió de Sud a Nord és de cinquanta.

Els musulmans la van conquerir l'any 290 (903) fins que l'enemic de Barcelona⁵ es va apoderar d'ella i la va devastar l'any 508 (1114-1115) per primera vegada.⁶ Va entrar a la ciutat, però no va trobar més que les famílies, els nins i AL-SAYKH AL-FĀNĪḌ.⁷ Pel seu nombre, els van passar per l'espasa. Quan van aconseguir el seu objectiu de l'illa, van frissar en tornar cap al seu país. Després els valfs d'IBN TASUFĪN⁸ van caure sobre ella. Aleshores va ser el seu valí MUḤAMMAD B. ALĪ B. GĀNIYA AL-MAṢŪFĪ, el primer dels governadors BANO GĀNIYA.⁹ [Aquests] es van anar succeint en la seva autoritat fins a l'últim d'ells que va ser ABD ALLĀH B. IṢḤAQ

² Unitat de distància marítima IBN'ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ: *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fī ḥabar al-aktār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyari*, glossari, s.v.

³ Aquí es detecta un error ja que l'autor, a la descripció que fa de l'illa de Menorca, indica que la separació que hi ha entre aquesta illa i Sardenya és de quatre may[ra]. És evident que no hi pot haver una diferència tan gran en la distància que separa Mallorca de Sardenya (dues may[ra]) i la que separa Menorca i Sardenya, (quatre may[ra]).

⁴ Aquesta fórmula utilitzada per al-Himyari de Mallorca com a mare de Menorca i Eivissa i d'aquestes dues com a filles d'aquella ha estat estudiada per Miquel BARCELÓ: "Una breu notícia d'al-Himyari sobre l'administració fiscal de les Illes Orientals (al-Jazā'ir al-Sharqiya), *Sobre Mayūrqa*, Quaderns de ca la Gran Cristiana, 12, 1984, 97-98.

⁵ Amb el terme àrab al-"aduw al-barsjalulnil, 'l'enemic barceloní' l'autor es refereix a Ramón Berenguer III.

⁶ Es refereix a la ràtzia pisano-catalana descrita al *Liber Maiolichinus*.

⁷ Tot i que Lévi-Provençal tradueix aquests mots per 'vells impotents', aquesta interpretació no és possible ja que els termes esmentats no poden referir-se a un plural. Tal volta podria interpretar-se per 'cap decrepit' i referir-se a Mubaššir Našir al-Dawla que segons el *Liber Maiolichinus* estava malalt i va morir durant el setge: "Al cap de poc una malaltia s'apodera del Rei ocasionant un gran temor. Es queixa que li fa mal el cap i el pit. Quan es disposava a ficar-se al llit es diu que exhalà sang i que, després d'això, visqué pocs dies. *Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus*, trad. Mireia MULET MÀS, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1991, 59.

⁸ Es refereix a'Alī b. Yūsuf ibn Ṭāšufīn, califa almoràvit entre 1106-1142.

⁹ Alfred BEL: *Les Benou Ghanya, derniers représentants de l'empire Almoravide et leur lutte contre l'empire Almohade*, París, 1903.

Álvaro CAMPANER FUERTES: *Bosquejo histórico de la dominación islamita en las Islas Baleares*, Palma, 1987.

Guillem ROSSELLÓ BORDOY: *L'Islam a les Illes Balears*, Palma, 1968.

Elviro SANS ROSSELLÓ: *Grandeza y decadencia de los almorávides mallorquines (1116-1237)*, Palma, 1964.

Cap a ell es va dirigir el MĀLIK AL-NĀSIR MUḤAMMAD B. YAQŪB AL-MANŞŪR B. YŪSUF B. 'ABD AL-MŪMIN B. 'ALĪ.¹⁰ Es van reunir a Dénia [DĀNIYA]. Cada un d'ells va passar revista al les seves tropes.¹¹ Eren dos partits de dos mil dos-cents genets, set-cents arquers i quinze mil infants sense comptar els que atacaven des de les embarcacions. L'esquadra era de tres-cents naus entre les quals hi havia setanta corbetes [GURĀB],¹² trenta vaixells de caça [TARĪDA]¹³ i cinquanta vaixells grans; la resta eren embarcacions diverses. Pel que fa als preparatius dels equips militars, els almajanecs, les escales, les pales, les destrals, els pics [AL-MAĀDIL],¹⁴ els cables [AL-RAQĀIQ],¹⁵ les cordes eren una cosa innumerable; el mateix que cuirasses, els cànecs, les llances, els elms, els escuts, les adargues, els arcs, les caixes de fletxes i l'abundant quantitat de queviures.

Van resar el divendres a Eivissa i es van fer a la mar la matinada del dissabte 24 de DŪ-L-ḤIYYA de l'any 599 (3 de setembre de 1203). Es van dirigir a Mallorca on van desembarcar. L'exèrcit es va apropar a la ciutat¹⁶ mentre l'estol, amb el SAYYID ABŪ AL-'ULĀ, va rodejar el port.

'ABD ALLĀH¹⁷ va sortir amb la seva gent cap a ells. [Aquests] van iniciar el combat i van resistir totes les empentes. L'altre, [ABD ALLĀH] va ser derrotat després que el derribassin i el matassin. La porta de la ciutat va ser tancada; però els llancers i les forces marítimes es van apoderar [de la ciutat], hi entraren i la van saquejar, no se'n va lliurar més que l'alcassaba. El SAYYID ABŪ AL-'ULĀ, i ABŪ SAĪD van entrar a la població amb el cap d'ABD ALLĀH a la llança d'un dels Guzz¹⁸ que va ser qui la va tallar. Aquells dos van prohibir a la gent el saqueig i van donar l'ordre de tallar el cap d'un home que ho va fer infringint la prohibició. El seu cap va ser passejat. També es va calmar a la gent i es va concedir l'AMĀN proclamant-ho pels carrerons i l'alcassaba. La gent va sortir, confiada. [ABŪ AL-'ULĀ, i ABŪ SAĪD] van escriure al malik al-Nāsir sobre la conquesta.

El motiu de l'anada cap a Mallorca va ser que AL-MANŞŪR YAQŪB¹⁹ va dirigir-se al ŞĀHĪB de Mallorca 'ALĪ B. ISḤĀQ B. MUḤAMMAD B. GĀNIYA convocant-lo a pactar; però aquest va posar traves, va perjudicar la contesta i va utilitzar enginyers amb els enviats fins

¹⁰ Califa almohade entre els anys 1198-1213.

¹¹ "Després d'haver fracassat altres expedicions dirigides per Abū al 'Ula ibn Yami', i davant la constant resistència que oferia 'Abd Allāh ibn Gāniya, al-Nāşir va organitzar una nova esquadra, sota el mandat del seu oncle patern Abū al 'Ula Idriş ibn Yūsuf 'Abd al-Mū'min, en l'aspecte mariner. Els quadres de desembarcament foren posats a les ordres del şayj Abū Sā'id ibn Abī Ḥafs. La flota fou organitzada i equipada a Argel i va partir en direcció a Dènia, on els dos caps nomenats passaren revista minuciosa als seus respectius contingents". Guillem ROSSELLÓ BORDOY: *L'Islam a les Illes Balears*, 94.

¹² IBN ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ: *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fī ḥabar al-akṭār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyari*, glossari, s.v.

¹³ IBN ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ: *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fī ḥabar al-akṭār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyari*, glossari, s.v.

¹⁴ IBN ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ: *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fī ḥabar al-akṭār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyari*, glossari, s.v.

¹⁵ IBN ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ: *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fī ḥabar al-akṭār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyari*, glossari, s.v.

¹⁶ Es refereix a Madīna Mayūrqa, actual Palma.

¹⁷ Es refereix a 'Abd Allāh ibn Isḥāq ibn Gāniya, germà d'Alī i Yahyā esmentats més endavant.

¹⁸ Nom d'una tribu turca que participà en la caiguda de Mallorca en mans almohades.

¹⁹ Es tracta d'al-Manşūr Ya'qūb ibn Yūsuf, califa almohade entre els anys 1184-1198, pare d'al-Nāşir Muḥammad b. Ya'qūb al-Manşūr b. Yūsuf b. 'Abd al-Mu'min b. 'Alī.

que els va arrestar i els va empresonar. Després, l'esmentat ALI va partir de Mallorca cap a Bugia. Va tramar fins que es va apoderar d'ella i la va dominar. Quan aquest assumpte va estar acabat, va anar cap a Alger [AL-YAZĀ'IR] i va entrar-hi. Després, a Miliana [MILYĀNA] i a Mazouna [MAZŪNA]. Llavors va entrar a Ashir [ASĪR] per la força i després va anar a Qal'a [AL-QALA] i la va conquerir. Després de tres [anys] de la seva entrada va infligir la derrota cèlebre entre els àrabs.²⁰ Va dispersar per aquesta terra delegats [ULLĀM] i governadors [HUKKAM]. Aleshores, es va dirigir a Constantina [QUSANTĪNA], la va atacar i la va setjar durant uns mesos; però no va tenir èxit. Aquí va arribar a les seves oïdes que un exèrcit per terra i un estol per mar es dirigien cap a ell, al mateix temps, des d'al-Magrib. L'estol i l'exèrcit van arribar a Bugia. Van fer sortir d'ella al representant [NĀIB] d'Alī d'ella, que era el seu germà Yahyā. Aquest es va dirigir al seu germà ALI que es trobava sobre Constantina. Va abandonar el setge. Després es van dirigir junts cap al Sud. Van passar per QALA i la van destruir. Després, ALI va viatjar cap a Gafsa [QAFSA]²¹ i la va prendre, més tard va ser Tozeur [TŌZAR]. Amb això va arribar l'exèrcit d'al-Magrib en el qual es trobava AL-MANŞŪR YAQŪB. [ALI] va disposar un exèrcit cap a ell. Es van trobar a la plana d'UMRA. Va ser un combat cèlebre i una gran derrota de l'exèrcit d'AL-MANŞŪR després del gran debilitament dels seus ŞAHĀBĀ' que es van dispersar pel desert.

La primera sortida d'IBN GĀNIYA des de Mallorca va ser l'any 580 (1184), any en què va morir el ŞĀĤĪB de Marraqueix [MARRĀKUS] i d'al-Magrib, YŪSUF B. 'ABD AL-MŪMIN.²² Després van quedar ALI B. ISĤĀQ i el seu germà YAĤYĀ errant per aquestes terres. Quan AL-MANŞŪR es va assabentar de la notícia del combat d'UMRA i d'allò que en ella va ocórrer al seu exèrcit, es va posar furios i va governar fent cas només al seu propi criteri. Va partir personalment fins arribar a Gafsa. La va setjar amb duresa fins que va caure baix el seu poder. Els va governar amb l'espasa i va deixar en ells una petjada atroç derruïnt la seva muralla.

Ibn Mujbar²³ té, en record d'això, una bella casida en la qual ens diu:

La calamitat de Gafsa no és més que ha estat culpable/
i va haver-hi càstig per part de la gent de hilm.²⁴
Com és que va visitar [...] la seva terra?/
No hi ha en ella ni gent ni benvinguda.

Ja hem esmentat això a la lletra 'ayn al costat de la cita que es refereix a UMRA.

Després d'aquesta situació ALI va morir quan el seu grup es va dispersar. Es va dir que el va ferir una fletxa a Tozeur l'any 585 (1189).

²⁰ Es refereix a la gran derrota d'Umra que va patir l'exèrcit del califa almohade al-Manşūr Ya'qūb ibn Yūsuf davant 'Alī b. Ishāq b. Muḥammad b. Gāniya l'any 1187.

²¹ Francesca SORO; P. DE MONTANER *et alii*: *Gafsa: une médina oasienne en Tunisie*, Palma, 1998.

²² Es refereix al califa almohade Abū Ya'qūb Yūsuf b. 'Abd al-Mum'in que va governar entre 1162-1184.

²³ Abū Bakr Yahyā b. 'Abd al-Jā'il b. 'Abd al-Rahmān b. Mujbar al-Fihri, poeta murcià que va viure principalment a Sevilla i va morir a Marraqueix l'any 1192, després d'haver compost més de nou mil versos. IBN 'ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ: *La péninsule Ibérique au Moyen-Age d'après le Kitāb ar-Rawd al-mi'tar fi habar al-aktār d'Ibn 'Abd al-Mun'im al-Himyari*, 9.

²⁴ Qualitat molt valorada entre els àrabs i que fa referència a la benevolència, indulgència, comprensió, cordura, judici, longanimitat...

Mallorca va seguir en la seva resistència fins a la mort d'AL-MANŞÜR.²⁵ El seu fill va ser nomenat [en el seu lloc]. Va ser el malik AL-NĀŞIR. Aquest va dirigir cap a Mallorca els exèrcits i la va dominar, com ja hem dit. Més endavant, els valfs del malik AL-NĀŞIR no van deixar de succeir-se a l'illa fins que va tenir lloc el més gran desastre i l'aconteixement atroç, la desgràcia d'AL-'IQĀB el 609 (1212).²⁶

Després, el tirà [ṬĀGIYA] de Barcelona²⁷ es va dirigir cap a Mallorca, ben decidit contra ella. El seu estol hi va arribar [el mes de] SAWWĀL de l'any 626 (agost-setembre 1229). Li va mostrar el combat, la duresa del setge i tipus de patiment sense precedents. La va dominar amb violència després de la duresa del setge, la matança i el captiveri. Va prendre el seu valí, IBN YAḤYĀ,²⁸ i el va turmentar amb el càstig més dur fins que va morir. El cristianisme es va apoderar d'ella l'any 627 (1229-1230)".

²⁵ El mes de rabī' al-awwal de l'any 595 (gener de 1199).

²⁶ Aquesta desgràcia es refereix a la batalla d'al-'Iqāb, las Navas de Tolosa, que suposa l'inici de la decadència dels almohades a al-Àndalus.

²⁷ Amb aquests termes es fa referència al Rei Jaume I d'Aragó.

²⁸ Es refereix a Abū Yahyā Muḥammad b. 'Alī b. Abī 'Imrān al-Tinmalāli, darrer valí de Mallorca.

RESUM

Traducció dels passatges referits a Mayurqa, la major de les Balears islàmiques, que apareixen en el KITĀB AL-RAWḌ AL- MI'TĀR FĪ KHABAR AL- AQTĀR de IBN 'ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ.

ABSTRACT

A translation of the fragments referring to Mayurqa, the biggest one of the Oriental Islanda of al-Andalus, which appear in KITĀB AL-RAWḌ AL- MI'TĀR FĪ KHABAR AL- AQTĀR by IBN 'ABD AL-MUN'IM AL-HIMYARĪ.